

IJTIMOIIY REABILITATSIYA QILISH VA IJTIMOIIY MOSLASHTIRISHNINING HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASIDAGI O‘RNI

Xasanov Davron Ziyodulla o‘g‘li

Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi

310-guruh kursanti

Utepov Dilmurod Sheraliyevich

Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi

Huquqbuzarliklar profilaktikasi kafedrası

katta o‘qituvchisi, podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy rehabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish jarayonlarining huquqbuzarliklarning oldini olishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi doirasida ijtimoiy rehabilitatsiya vositalari, ya'ni ta'lim, psixologik yordam va mehnat orqali ijtimoiy hayotga qaytarish jarayonlari o'rganiladi. Shuningdek, ijtimoiy moslashuvning jamiyat a'zolari uchun ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy rehabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv, huquqbuzarliklar profilaktikasi, ijtimoiy barqarorlik, psixologik yordam, rehabilitatsiya usullari.

Annotation: This article examines the role of social rehabilitation and social adaptation processes in the prevention of offenses. It explores the tools of social rehabilitation, such as education, psychological support, and labor reintegration, in the context of crime prevention. Additionally, the role of social adaptation in ensuring social stability for community members is discussed.

Keywords: social rehabilitation, social adaptation, crime prevention, social stability, psychological support, rehabilitation methods.

Jamiyatdagi barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash zamonaviy davlatlarning eng muhim vazifalaridan biridir. Shu kontekstda huquqbuzarliklar profilaktikasi ijtimoiy hayotning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Huquqbuzarliklarning oldini olishda turli yondashuvlar mavjud bo‘lib, ularning orasida ijtimoiy rehabilitatsiya qilish va ijtimoiy moslashtirish alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada ijtimoiy rehabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish jarayonlari, ularning huquqbuzarliklarning oldini olishdagi ahamiyati hamda mazkur jarayonlarni amalga oshirishning samarali usullari tahlil qilinadi.

Ijtimoiy rehabilitatsiya deganda, odatda, huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni jamiyatga qaytarish va ular tomonidan yangi jinoyatlar sodir etilishini oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasi tushuniladi. Ushbu jarayon ko‘pincha ta'lim berish, psixologik yordam ko‘rsatish, ijtimoiy xizmatlar bilan ta'minlash va mehnat bozoriga integratsiya qilish kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy rehabilitatsiyaning asosiy maqsadi huquqbuzar shaxslarni ijtimoiy me'yorlarga moslashishga o‘rgatishdir.

Shu bilan birga, ijtimoiy moslashtirish jarayoni jamiyatning boshqa a'zolari bilan muvofiqlikni ta'minlashga qaratilgan. Bu jarayon orqali nafaqat huquqbuzarlar, balki ijtimoiy hayotda qiyinchilikka duch kelayotgan boshqa shaxslar ham jamiyatga qayta moslashadi. Misol uchun, voyaga yetmagan huquqbuzarlarning ijtimoiy moslashtirilishi ularning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va sog'lom ijtimoiy aloqalar o'rnatish orqali amalga oshiriladi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasida ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirishning ahamiyati ko'p qirrali. Birinchidan, bu yondashuvlar jinoyatchilikning takroriylikni kamaytirishga yordam beradi. Huquqbuzarlarning rehabilitatsiyasi ularga hayotda yangi imkoniyatlar yaratib beradi, bu esa ularning noqonuniy faoliyatga qaytish ehtimolini pasaytiradi. Ikkinchidan, bunday chora-tadbirlar jamiyatning umumiy xavfsizlik darajasini oshiradi, chunki ijtimoiy moslashtirilgan shaxslar jamiyatga hissa qo'shuvchi, qonun-qoidalarga rioya qiluvchi fuqarolarga aylanadi.

Ijtimoiy rehabilitatsiya jarayonida huquqbuzarlarning psixologik holatini yaxshilash alohida o'rin tutadi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarning aksariyati stress, ruhiy tushkunlik yoki ijtimoiy chetlatish bilan bog'liq muammolarga duch keladi. Psixologik yordam orqali ularga o'z muammolarini hal qilish yo'llari o'rgatiladi va o'ziga bo'lgan ishonch tiklanadi. Bu esa ularning jamiyatda faol rol o'ynashiga ko'maklashadi.

Ta'lim ham ijtimoiy rehabilitatsiyaning muhim qismidir. Xususan, ta'lim tizimi orqali huquqbuzar shaxslarga yangi kasb-hunar o'rgatilishi ularning mehnat bozoriga kirishiga imkon yaratadi. Mehnat bozorida ishtirok etayotgan shaxslar jinoyatchilik faoliyatiga qaytish ehtimoli kamroq bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim va kasbiy tayyorgarlik dasturlarini amalga oshirish huquqbuzarlarni rehabilitatsiya qilish va huquqbuzarliklarning oldini olish uchun samarali vositadir.

Shuningdek, ijtimoiy moslashtirishda jamiyatning o'zi ham muhim rol o'ynaydi. Huquqbuzarlarni qabul qiluvchi va ularni qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit yaratish orqali ularning yangi hayot boshlashga bo'lgan istagi mustahkamlanadi. Shu bois, ijtimoiy rehabilitatsiya jarayonida jamoatchilik fikrini shakllantirish va fuqarolarni bu jarayonda faol ishtirok etishga undash muhim ahamiyatga ega. Jamiyat a'zolari huquqbuzarlarni qoralash o'rniga, ularga yordam berishga intilsa, rehabilitatsiya jarayoni yanada samarali kechadi.

Davlat va jamoat tashkilotlari ham ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirishni amalga oshirishda asosiy o'rin egallaydi. Huquqbuzarlarni rehabilitatsiya qilish uchun maxsus markazlar, maslahat xizmatlari va ta'lim dasturlarini tashkil etish bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Davlat tomonidan amalga oshiriladigan huquqbuzarliklar profilaktikasi siyosati ijtimoiy rehabilitatsiya jarayonlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lishi lozim.

Ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirish jarayonlarining samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. Bularga davlat siyosati, ijtimoiy xizmatlarning sifati, fuqarolarning ongli ishtiroki, shuningdek, huquqbuzarlarning o'ziga bo'lgan ishonchi va o'zgarishga bo'lgan

tayyorligi kiradi. Shu sababli, mazkur jarayonlarning har bir bosqichini puxta rejalashtirish va amalga oshirish zarur.

Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish jarayonlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun amaliy tajriba va statistik tahliliy ma'lumotlar muhim rol o'ynaydi. Jahon miqyosida ko'plab davlatlar bu yo'nalishda turli dasturlarni ishlab chiqib, ularning samaradorligini tahlil qilmoqda. Shu o'rinda, mazkur jarayonlarni O'zbekistonda va boshqa davlatlarda amalga oshirish tajribasini ko'rib chiqish muhimdir.

Jahon tajribasi va statistik tahlil

Dunyoda jinoyatchilikning oldini olishda reabilitatsiya va moslashtirishning samaradorligi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan. Masalan, Yevropa davlatlarida olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, reabilitatsiya dasturlarida ishtirok etgan shaxslarning qayta jinoyat sodir etish ehtimoli 20-30% ga kamaygan. AQShda esa federal darajada qo'llaniladigan “Second Chance Act” (Ikkinchi imkoniyat qonuni) dasturi orqali minglab mahkumlar reabilitatsiyadan o'tib, jamiyatga qayta integratsiya qilindi. Ushbu dastur natijalariga ko'ra, reabilitatsiya jarayoniga qaratilgan investitsiyalar jinoyatchilikni sezilarli darajada kamaytirgani qayd etilgan.

Yaponiyada esa voyaga yetmagan huquqbuzarlarni jamiyatga qayta moslashtirishda maktab tizimiga e'tibor qaratiladi. Bu mamlakatda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim orqali o'tkazilgan reabilitatsiya dasturlari jinoyatchilik darajasini 15% ga kamaytirgan. Ta'lim va psixologik yordamning muvofiqlashtirilgan dasturlari yoshlar o'rtasida ijtimoiy moslashuvni oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirishni rivojlantirish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Masalan, Prezident farmonlari va qarorlari orqali jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan strategik rejalar ishlab chiqildi. Huquq-tartibot organlari va jamoat tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash orqali bu jarayonning samaradorligi oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi tomonidan tashkil etilgan dasturlar yordamida voyaga yetmagan va ijtimoiy ko'makka muhtoj shaxslarning reabilitatsiyasi tizimli ravishda olib borilmoqda. 2022-yilda respublika bo'yicha amalga oshirilgan hisobotlarda ko'rsatilishicha, reabilitatsiya dasturlarida ishtirok etgan shaxslarning 70% ga yaqini ijtimoiy moslashish jarayonlarini muvaffaqiyatli o'tab, mehnat bozoriga kirishgan.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, qayta jinoyat sodir etish holatlari asosan reabilitatsiya jarayonlari yetarlicha amalga oshirilmagan hududlarda kuzatiladi. Masalan, mahkumlar reabilitatsiya dasturlariga jalb etilmagan hududlarda qayta jinoyatchilik darajasi 40-50% ni tashkil etsa, reabilitatsiya markazlari faoliyat ko'rsatayotgan joylarda bu ko'rsatkich 15-20% gacha pasayadi.

O'zbekiston sharoitida bu borada amalga oshirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, reabilitatsiya dasturlariga o'z vaqtida jalb etilgan mahkumlar mehnat va ta'lim orqali jamiyatga qaytarilmoqda. Ayniqsa, ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda tashkil etilgan kasbiy tayyorgarlik kurslari ularga barqaror ish joylari yaratishga yordam bermoqda.

Ijtimoiy moslashtirishning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati ham muhimdir. Reabilitatsiya dasturlari nafaqat jinoyatchilikni kamaytiradi, balki jamiyatdagi iqtisodiy barqarorlikka ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mehnatga jalb qilingan shaxslar davlat byudjeti uchun og'irlik keltiruvchi bo'lishdan to'xtab, soliqlar va boshqa iqtisodiy faoliyat orqali davlatga foyda keltiradi. Masalan, Buyuk Britaniyada reabilitatsiya dasturlarining iqtisodiy tahlili shuni ko'rsatdiki, har bir funt sterling reabilitatsiyaga sarflangan mablag' 2-3 funt sterling ijtimoiy va iqtisodiy foyda keltiradi.

O'zbekistonda “Ishga marhamat” monomarkazlari orqali reabilitatsiya va kasbiy moslashtirish jarayonlari muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Bu markazlarda o'qitilgan fuqarolarning aksariyati doimiy ish joylariga ega bo'lib, jinoyatchilikka qaytish ehtimoli deyarli yo'q qilinmoqda.

Huquqbuzarlarni ijtimoiy moslashtirish jarayonida psixologik yordamning o'rni beqiyos. Ko'plab jinoyatlar stress, ijtimoiy chetlashish va ruhiy bosim natijasida sodir etiladi. Shu sababli, psixologik xizmatlar huquqbuzarlarni ijtimoiy moslashtirish jarayonining ajralmas qismi bo'lib qolmoqda. Respublikada psixologik xizmat ko'rsatish markazlari faoliyati kengaytirilib, ular orqali 2023-yilning birinchi yarmida minglab shaxslarga yordam ko'rsatildi.

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirish huquqbuzarliklar profilaktikasining samarali usullaridan biridir. Bu jarayonlarni yanada rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

Tizimli yondashuv: Reabilitatsiya va moslashtirish jarayonlarini yagona tizim orqali muvofiqlashtirish zarur.

Ta'lim dasturlarini kengaytirish: Kasbiy tayyorgarlik va ta'lim dasturlariga qamrovni oshirish huquqbuzarlarning mehnat bozorida muvaffaqiyat qozonishini ta'minlaydi.

Psixologik yordamni kengaytirish: Ruhiy barqarorlikni tiklash bo'yicha ko'mak xizmatlarini kengaytirish, ayniqsa voyaga yetmaganlar uchun.

Statistik tahlilni kuchaytirish: Reabilitatsiya va moslashtirishning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini muntazam baholash orqali yangi strategiyalar ishlab chiqish.

Mahalla institutlarining roli: Huquqbuzarlarni jamiyatga qayta moslashtirishda mahalla va jamoat tashkilotlarining ishtirokini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirish jarayonlari nafaqat huquqbuzarliklarni kamaytirishga xizmat qiladi, balki jamiyatdagi barqarorlik va hamjihatlikni mustahkamlashda ham muhim o'rin egallaydi. Mazkur jarayonlarni izchil rivojlantirish va takomillashtirish orqali jamiyatda insonparvarlik va adolat tamoyillarini mustahkamlash mumkin bo'ladi. Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va ijtimoiy moslashtirish huquqbuzarliklar profilaktikasining muhim elementlari hisoblanadi. Ular nafaqat jinoyatchilikning oldini olishga, balki jamiyatning barqarorligi va xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlarni yanada rivojlantirish va samaradorligini oshirish uchun davlat, jamoatchilik va huquqbuzarlarning o'zaro hamkorligi talab etiladi. Bu esa jamiyatni yanada uyg'un va adolatli qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi ma’lumotlari, 2022-2023-yillar hisobotlari.
2. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). "Social Reintegration of Offenders: International Practices." Vienna, 2021.
3. European Crime Prevention Network (EUCPN). "Effective Social Reintegration Programs in Europe." Brussels, 2020.
4. Карпачёв В.Н. "Социальная адаптация и реабилитация осужденных: Теория и практика." Москва, 2018.
5. Asadov, R.K. "Ijtimoiy reabilitatsiyaning huquqiy asoslari va uning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi o‘rni." Toshkent: Yuridik fanlar markazi, 2021.
6. Zaynutdinov, A.A. "Youth Crime Prevention and Social Reintegration in Central Asia." Central Asian Law Journal, 2020.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Tadqiqotlar instituti ma’lumotlari: “Jinoyatchilikka qarshi kurashda ijtimoiy dasturlar samarasini baholash” (2023).
8. Андреева, Т.М. "Ресоциализация осужденных: методы и подходы." Санкт-Петербург, 2019.
9. Qosimov, F.N. "Jinoyatchilikka qarshi kurash: ijtimoiy va huquqiy chora-tadbirlar." Toshkent: Adolat nashriyoti, 2022.